

ВІКОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖЕРТВ ШАХРАЙСТВА

Попов К.Л.

доцент кафедри

теорії права і держави НТУУ „КПІ”

В статті освещаются возрастныe характеристики жертв мошенничества, дается виктимологическая характеристика жертв мошенничества разных возрастных категорий (несовершеннолетних, лиц среднего и пожилого возраста), определяются закономерности виктимизации жертв в зависимости от возраста и формулируются соответствующие предложения по ее предупреждению.

In the article the special age features of victims of swindle are investigated, the victimological characteristic of different age categories of victims of swindle (minors, the persons of average and elderly) is given, the laws governing victimisation depending on age of victims are discovered and the corresponding proposals on its averting are formulated.

У статті висвітлюються вікові характеристики жертв шахрайства, надається віктимологічна характеристика жертв шахрайства різних вікових категорій (неповнолітніх, осіб середнього і похилого віку), виявляються закономірності віктимізації жертв в залежності від віку та формулюються відповідні пропозиції щодо її запобігання.

Ключові слова: шахрайство, жертва, віктимологія.

Віковий критерій є однією з тих важливих ознак, які певною мірою дозволяють визначити статус жертви будь-якого злочину, її місце у соціальній структурі суспільства, особливо якщо зважити на те, що вік, на думку, наприклад, Н.Є. Тихонової, зараховується до числа найважливіших факторів стратифікації, поступаючись у значимості тільки деяким соціально-психологічним характеристикам, перш за все – наявності індивідуалістичних установок, а також ступеню задіяності у ринкових відносинах, які, однак, дуже тісно пов'язані з віком [1, с. 90-91]. Не ставлячи під сумнів важливість віку як демографічного показника, зауважимо, що він не може бути єдиною групоутворюючою ознакою, тому повинен виступати в поєднанні із соціально-становими, професійними, освітніми або іншими ознаками [2, с. 42].

Прийнято поділяти вік на хронологічний (скільки років), функціональний (за станом організму, життєдіяльності людини) та соціальний (що може зробити і що робить людина як член суспільства) [3, с. 21]. На нашу думку, характеризуючи жертв шахрайства, можна абстрагуватись від такої диференціації, і виходити із загальноприйнятих поглядів на співвідношення хронологічних, функціональних та соціальних вікових ознак людини, коли певному віку відповідають певні риси і властивості особи.

Зважаючи на результати нашого дослідження, проведеного за матеріалами кримінальних справ, розглянутих місцевими судами м. Києва у 1995-2002 роках, в залежності від віку постраждалих від шахрайства розподілились наступним

чином: частка жертв віком до 18 років склала 7%, осіб віком від 18 до 25 років серед жертв – 19,6%, надалі частки розподілились так: 26 – 30 років – 14,4%; 31 – 35 років – 11,6%; 36 – 40 років – 14%; 41 – 45 років – 10%; 46 – 50 років – 6,7%; 51 – 55 років – 5%; 56 – 60 років – 4,7%; більше 60 років – 7%.

За даними Всеукраїнського перепису населення України, проведеного у грудні 2001 року, частка населення м. Києва віком від 18 до 24 років серед іншого населення віком від 15 до 70 (від 10 до 89) років дещо нижча частки постраждалих від шахрайства відповідної вікової категорії, і складає приблизно 17-18% (15%). Інші вікові групи населення міста, процентне вираження яких розраховано за аналогічною методикою, розподіляються так: 25 – 29 років – 10% (9,2%); 30 – 34 роки – 8,5% (7,8%); 35 – 39 років – 8,5% (7,8%); 40 – 44 роки – 10% (9%); 45 – 49 років – 10% (8,8%); 50 – 54 роки – 9 % (8,2%); 55 – 59 років – 5,5% (4,8%); 60 – 69 років – 11% (60-89 років – 17%).

Таким чином, доля жертв вікової категорії 26-30 років серед всіх жертв шахрайства значно перевищує частку населення міста відповідного віку серед іншого населення. Приблизно така ж ситуація складається з групою жертв віком від 36 до 40 років. Спостерігається також відповідне незначне перевищення у групі 31-35 років.

У більш старших вікових категоріях наявною є протилежна ситуація. Частка жертв віком від 46 до 50 років серед всіх жертв є значно меншою частки відповідної вікової групи серед населення міста; схожі співвідношення спостерігаються у групах

осіб віком від 51 до 55 років, у вікових категоріях 56-60 років та більше 60 років. Таким чином, частка жертв шахрайства віком від 26 до 40 років серед всіх жертв складає близько 40%, що перевищує відповідним чином розраховану частку населення міста приблизно у 1,5 рази. У віковій же категорії більше 45 років ситуація протилежна і згадане співвідношення характеризується коефіцієнтом 1,5, але при цьому частка жертв, навпаки, менше. Відносна процентна рівність даних простежується у віковій групі 41-45 років.

Вказані тенденції простежуються як в групі жертв-чоловіків, так і жертв-жінок. Стосовно до окремих видів шахрайства контраст між часткою молодих людей (26-40) та часткою жертв старших за 45 років стає ще більш показовим у випадках вчинення, наприклад, шахрайства при обміні валют, працевлаштуванні, в той час як при здійсненні обману в намірах, пов'язаному з тривалим входженням у довіру до жертви, зазначені розбіжності стають менш помітними.

Окрім того, спостерігається незначне перевищення питомої ваги неповнолітніх жертв порівняно з питомою вагою неповнолітніх осіб у населенні міста.

На нашу думку, такі закономірності у віковій структурі жертв шахрайства пов'язані, насамперед, зі специфікою цього злочину. Однією з основних характеризуючих ознак шахрайства є використання злочинцем активності жертви у різних сферах життєдіяльності. Сучасні реалії свідчать, що ступінь активності різних вікових груп населення у ринкових відносинах, або, якщо точніше, ступінь їх економічної активності не є однаковим. Це зумовлено низкою чинників соціально-демографічного, соціально-психологічного, а також суто економічного характеру, частина з яких має тимчасовий характер, пов'язаний з теперішнім перебуванням української держави, суспільства в стадії трансформації, переходу до нової суспільно-політичної і економічної формації.

В залежності від вікових особливостей, а також матеріального достатку, рівня освіти, інших факторів, громадяни по-різному пристосувались до нових умов соціального життя [4, с. 4]. Більш молоді люди, які вступили у період соціальної перебудови у молодому працездатному віці, або ті, що досягли працездатного віку вже за часів відповідного розвитку ринкової економіки, виявились більш пристосованими до життєдіяльності в нових соціально-економічних умовах, ніж їх старші за віком співвітчизники. Така ситуація сприяла підвищенню матеріального

достатку перших та його зниженню у других, а також позначилася на трудовій, економічній активності молоді і старшого покоління, підвищуючи її у першому випадку та, відповідно, знижуючи у другому.

Таким чином, причини того, що особи віком від 25 до 40 років зустрічаються серед жертв шахрайства в 2-2,5 рази частіше, ніж особи віком від 45 до 60 років (співвідношення між відповідними віковими групами населення м. Києва складає 1,1-1,3), можна, на нашу думку, віднайти, оцінивши характерні ознаки цих вікових категорій за двома показниками: майновими статками громадян певного віку та їх активністю у використанні власного майна в процесі повсякденної діяльності.

Аналіз результатів проведеного дослідження з точки зору співвідношення груп жертв різного віку у різних видах шахрайства, дозволяє виявити певні закономірності. Зокрема, при скоєнні шахрайства під виглядом обміну валют, кількість жертв порівнюваних вікових категорій (25-40 та 45-60 років) співвідноситься з коефіцієнтом 4,4 на користь молодшої групи. Перевищення частки молодих жертв (25-40 років) над жертвами, яким за 45 років, спостерігається і у шахрайстві зі шкодою меншою 500 грн. (коефіцієнт 3). Становить інтерес ситуація в групі жертв шахрайства при працевлаштуванні, де кількість осіб молодшої вікової групи перевищує відповідну групу осіб старшого віку в чотири рази. Тоді як це ж співвідношення при шахрайстві шляхом обману з тривалим входженням у довіру до жертви складає, відповідно, коефіцієнт 1,7.

Зауважимо, що в шахрайствах і при обміні валют, і при працевлаштуванні, і при заповіданні невеликої шкоди, найбільшою мірою використовується економічна активність потенційних жертв. Отже, з огляду на одержані дані, можна зробити висновок: оскільки повсякденна діяльність молодих працездатних громадян найбільше насичена майновими, трудовими, соціальними зв'язками, то вони і значно частіше страждають від шахрайства, ніж представники старших вікових груп населення, соціально-економічна активність яких є меншою.

Певне підтвердження зроблених висновків дає аналіз вікових ознак жертв шахрайства, вчиненого шляхом обману з тривалим входженням у довір'я до майбутньої жертви. Специфіка цього виду шахрайства полягає в тому, що шахрай тут, як правило, сам "шукає" свою жертву, входить у довір'я до неї, і, під виглядом здійснення цивільно-правових угод,

заволодіває майном жертви. При цьому подібні угоди не часто вчиняються жертвами (в половині випадків завдана шкода перевищувала 2,5 тис. грн.). Отже, у таких ситуаціях не йдеться про використання шахраями повсякденної економічної активності жертв, відповідно, різниця між кількістю жертв молодшого і старшого віку значно зменшується.

Наявність подібних закономірностей дозволяє зробити висновок: молоді працездатні громадяни значно частіше, ніж особи старших вікових категорій, стають жертвами шахрайства, саме тому, що вони складають найбільш активний у соціальному та економічному аспектах прошарок населення, найчастіше приймають участь у різного роду соціальних комунікаціях, майнових, трудових відносинах з метою життєзабезпечення себе і своїх сімей, підвищення власного матеріального достатку.

Вплив майнових статків громадян різного віку на кореляції вікових показників жертв шахрайства, з огляду на досліджений нами матеріал, не є настільки помітним. Як правило, купівля коштовних споживчих благ, особливо таких, як квартира, будинок, авто, здійснюється за рахунок коштів, що акумулюються протягом певного періоду часу, як правило в режимі більш або менш суворого скорочення витрат на задоволення інших потреб. Велику роль у здійсненні таких покупок відіграє допомога сім'ї, родичів. Тому навіть громадяни з мінімальними доходами досить часто можуть придбавати коштовне майно. Отже, на небезпеку постраждати від діяльності шахраїв, що прагнуть заволодіти таким майном (а тим більше, незначними коштами), майже однаковою мірою наражаються як особи з великими матеріальними статками, так і представники бідніших верств населення.

Разом з тим, варто зауважити, що майновий стан особи може певною мірою підвищувати (або знижувати) її "привабливість" як майбутньої жертви для багатьох (але не для всіх) шахраїв. Рівень достатку нерідко впливає і на рішучість, активність людини у розпорядженні власним майном, як, до речі, і навпаки, що свідчить про тісний зв'язок, взаємообумовленість цих показників, зокрема, у жертв шахрайства.

У інших вікових групах жертв (до 18 років, 18 – 25 років, більше 60 років), звертають на себе увагу певні особливості. Частка жертв шахрайства віком від 18 до 25 років в цілому співпадає з відповідною часткою населення цього віку, хоча і з деяким перевищенням в межах 10-15%, що можна пояснити зазначеними вище

причинами (зокрема, економічною активністю). Особливо, якщо звернути увагу на те, що частка жертв цього віку у шахрайствах з використанням активності жертв у цивільно-правовій, трудовій сферах, є більшою за відповідну частку осіб того ж віку у злочинах, де подібна активність не використовувалася, в 1,4-1,7 рази.

Група неповнолітніх жертв шахрайства не є чисельною порівняно з іншими віковими групами, однак потребує, на наш погляд, особливого розгляду. Оскільки, як слушно зауважує С.М. Іконнікова, при дослідженні молоді вікові ознаки відіграють роль одного з пояснювальних компонентів стосовно особливостей її свідомості і діяльності. В таких випадках, вважає цей автор, групі, соціальні характеристики залучаються, насамперед, для пояснення внутрішньоособистісних якостей [2, с. 42]. При цьому варто мати на увазі, що вікові особливості дитини істотно позначаються на її поведінці [5, с. 186]. Йдеться, зокрема, про такі психологічні особливості осіб дитячого та підліткового віку як цікавість, довірливість, наївність, недостатній життєвий досвід, нездатність швидко орієнтуватись у конфліктних, складних життєвих ситуаціях, приймати оптимальні рішення. Вони значно посилюють психологічну складову віктимності неповнолітніх. Саме тому вказана категорія населення за певних обставин може стати "легкою здобиччю" для шахрая. Згідно результатів нашого дослідження серед неповнолітніх жертв 64% склали представники типу "жертв довір'я".

Проте, нерідко такі віктимні "вади" дітей компенсуються відсутністю умов для реалізації віктимності: як правило, неповнолітні не мають майна, яке б могло привернути увагу шахрая. Тому шахрайства стосовно неповнолітніх доцільно поділити на дві групи: 1) заволідіння майном неповнолітньої жертви (переважає побутове майно: велосипеди, мобільні телефони, електротехніка); 2) обман шахраєм дитини для заволідіння майном інших осіб (як правило, батьків, інших родичів дитини).

У першій групі суб'єктом злочину виступають, як правило, однолітки жертв з числа наглядно знайомих їм осіб. Найбільш віктимними щодо шахрайства в зазначених випадках є підлітки віком 14-17 років, що можна пояснити дією низки чинників. Саме в такому віці, за відсутності достатнього життєвого досвіду, молода людина вже починає вирішувати важливі завдання, зумовлені, насамперед, початком відносно самостійного життя. Йдеться, зокрема, про володіння, користування та розпорядження

власним майном, зміну характеру відносин з батьками, взаємовідносини з однолітками, зміну напрямку, обстановки та умов подальшого навчання, проблему професійного самовизначення. Зважаючи на недостатню стійкість переконань молоді, використання суперечливої інформації, малий життєвий досвід – з одного боку, а також особливості сьогоденної суспільно-політичної, економічної ситуації, соціального оточення (сім'я, друзі тощо) – з іншого, ціннісно-нормативні орієнтири підлітка у вирішенні зазначених завдань можуть формуватись з певними недоліками [2, с. 66-67; 6, с. 211].

В багатьох випадках вади ціннісно-нормативної, сімейної сфери, негативний вплив з боку однолітків в поєднанні з недосвідченістю підлітків позначаються на поведінці неповнолітніх, сприяючи їх віктимізації стосовно шахрайства. При цьому негативна поведінка дітей може мати не лише віктимогенний, але й значний криміногенний потенціал. Іншими словами, неповнолітній, підпадаючи під негативний вплив, в подальшому, в залежності від розвитку подій, іноді випадкового, реалізуючи асоціальну установку, може стати і жертвою, і злочинцем [7, с. 70].

Серед досліджених нами зустрічались випадки й одночасної віктимі-кримінальної поведінки жертв-підлітків. Так, за матеріалами однієї з кримінальних справ, можна навести наступний приклад. Двоє неповнолітніх дівчат К. і В. (17 років) постраждали від шахрайства, вчиненого трохи старшим за віком їх знайомим Р., намагаючись незаконно придбати у нього наркотичні засоби. При цьому в процесі розслідування, з метою приховати факт спроби придбати наркотики, вони завідомо неправдиво стверджували, що стали жертвами розбою, вчиненого Р., імітували на тілі пошкодження нібито від поранення ножем [8].

Певне значення для віктимологічної характеристики групи неповнолітніх жертв має з'ясування особливостей їх соціальної комунікації. Спілкування з друзями і однолітками є дуже важливою складовою життя підлітків. У них широкий діапазон щоденного спілкування, який включає однокласників, товаришів з неформальних груп [9, с. 49]. Останні, в свою чергу, мають власних знайомих. Тому нерідко, неповнолітній потрапляє у середовище малознайомих людей. Накладаючись на особливості підліткового віку, ситуації, що виникають при цьому, значно підвищують небезпеку стати жертвою шахрайства. І це не випадково, оскільки своєрідність стосунків у неформальних групах, часто

значно відрізняється, причому, у гірший бік від норм поведінки, які виховуються у сім'ї.

Результати проведеного нами дослідження свідчать, що неповнолітні потерпають від шахрайства, як правило, в ситуаціях спілкування з однолітками у громадських місцях, учбових закладах, під'їздах житлових будинків і на прилеглий території (близько 65% жертв). Оскільки за даними соціологів, серед міських дітей значною (18%) є частка тих, хто щодня проводить свій вільний час виключно в колі однолітків, і при цьому від 40 до 48% з них серед місць перебування називають вулиці, парки, інші громадські місця, дискотеки [9, с. 32], можна зробити висновок, що подібний спосіб життя неповнолітніх (особливо, якщо коло спілкування складають незнайомі або малознайомі) наражає їх на серйозну небезпеку стати жертвою шахрайства.

Хоча, звичайно, не можна повністю обмежувати молоду людину у вільному виборі кола друзів і знайомих, місця та часу зустрічей з ними. Проте, це не повинно породжувати безконтрольність з боку батьків, соціально-педагогічних працівників. Про що доводиться говорити, оскільки за соціологічними даними не менше чверті батьків дотримуються відстороненого стилю виховання, що на практиці означає байдужу до дитини поведінку [9, с. 48].

Забезпечення безпеки дітей взагалі, а майнової, зокрема, потребує в першу чергу від батьків і вчителів знання найближчого неформального соціального оточення їх вихованців. Вважаємо, що саме у роботі з цією категорією осіб, виховний вплив, роз'яснювальна робота є одним з найбільш ефективних засобів віктимологічної профілактики. При цьому, як слушно зауважують дослідники проблем шахрайства, для гармонізації відносин з дітьми необхідно насичувати спілкування з ними такими почуттями як безпека, доброта, відкритість, невимушеність, увага до власної гідності, повага, заохочення позитивних вчинків, турбота [10, с. 35].

Оскільки основними напрямками віктимологічної профілактики є підготовка особистості (розробка алгоритмів оптимальної поведінки у криміногенних ситуаціях та спеціальний тренінг), зведення до мінімуму віктимогенних ситуацій, інформування громадян, то і неповнолітнім необхідно роз'яснювати характер можливих загроз в процесі їх життєдіяльності та способи поведінки з метою уникнення можливих негативних наслідків.

Друга група злочинів щодо неповнолітніх (заволодіння майном їх батьків) характеризується діями злочинця, дещо схожими на так зване "посередницьке"

виконання. Тобто, жертва-дитина використовується шахраєм як своєрідне "знаряддя" отримання чужого майна.

На думку П.І. Юнацкевича та В.О. Кулганова, тільки молода, недосвідчена людина на початку свого життєвого шляху може бути довірливою до всіх. З часом накопичується певний, в тому числі і негативний, досвід, пов'язаний з діями оточуючих людей. Навчена негативним досвідом людина, навіть не дивлячись на довірливість свого характеру, починає бути більш обачною. Це природна реакція на небезпечну ситуацію [10, с. 129-130]. Враховуючи, що у дитини власного життєвого досвіду замало, то і довірливість стає природно притаманною їй ознакою. Розуміючи це, шахрай, спілкуючись з дітьми, сповна використовує такі віктимні властивості (довірливість, навіюваність, малий життєвий досвід) малолітніх осіб. Необхідно також відмітити, що неповнолітні жертви досить часто (54%) були знайомими (прямо чи опосередковано) з шахраєм, що дозволяло злочинцю успішно користуватись необачним довір'ям дитини.

Варто, однак, зауважити, що, як роз'яснює Пленум Верховного Суду України, якщо потерпілий у зв'язку з віком не міг правильно оцінити і розуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними, передачу ним майна чи права на нього не можна вважати добровільною. Тобто, заволодіння майном лише шляхом зловживання віковими особливостями жертви не може кваліфікуватися як шахрайство [11].

Що стосується групи жертв похилого віку (старші 60 років), то їх частка майже вдвічі менша за відповідну частку населення міста (за винятком шахрайства з використанням фальсифікованих предметів, де 5 із 13 жертв літні люди). Це, на нашу думку, пояснюється з одного боку невисоким рівнем економічної активності представників цієї вікової групи, а з іншого – їх невеликими матеріальними статками. Хоча повністю не виключається, як було показано вище, висока ймовірність для літніх людей постраждати від окремих видів шахрайських маніпуляцій, насамперед тих, які спрямовані на використання специфічних ознак, властивих особам похилого віку. При цьому на перший план у площині віктимнебезпечності виступають характерні саме для літнього віку риси: а) поступове виснаження енергетичного запасу (енергії м'язів, нервових клітин); б) втрата функціонального динамізму; в) детехнологізація життєдіяльності: збій дають навіть звичні ланки у механізмі взаємодії з собою, зовнішнім світом; г)

послаблений інтелектуальний потенціал: втрачаються проєктивні навички та перспективне мислення, ускладнюється інформаційний обмін; д) змінюються, а іноді значно зменшуються комунікативні здібності, знижується продуктивність зусиль у діловому і побутовому спілкуванні та ін. [3, с. 45].

Біологічні (фізіологічні) і психологічні властивості людей похилого віку роблять їх більш вразливими щодо дій шахраїв, порівняно з іншими категоріями населення. Злочинці використовують такі фізичні наслідки старіння, як вади зору, слуху, уваги, пам'яті тощо. Так, до М. (70 років, інвалід 1 гр. по зору), яка очікувала коли їй привезуть цукор, зайшов Д. і повідомив, що несуть цукор. М., через поганий зір прийнявши Д. за іншого, віддала йому гроші, після чого останній зник [12]. Або інший приклад. При розрахунку на стихійному ринку Б. розрахувалась з П. (64 роки, 4 кл. освіта) підробленою грошовою купюрою ("ксерокопія" на звичайному папері). П. дізналась про підробку лише коли пішла перевіряти купюру "до ларька" [13].

Віктимізації цієї категорії жертв сприяють не лише ці фізіологічні риси осіб похилого віку, але й специфічні соціальні їх ознаки: недостатнє матеріальне забезпечення, соціальна незахищеність, самотність тощо. Тому, не випадково в таких випадках злочинці самі підшукують своїх майбутніх жертв, розраховуючи використати притаманні їм віктимні особливості. При цьому особливий інтерес шахраїв викликають нерухомість (квартири, будинки), грошові заощадження, антикварні речі тощо. Йдеться, отже, про високовартісне майно, яке являє собою результат багаторічних накопичень, і, як правило, не свідчить про високі майнові статки власника. Так, троє шахраїв, користуючись довідником з іменами та адресами героїв СРСР, України, розшукували цих осіб і, представляючись працівниками "центрального телебачення", заволодівали нагородами, підміняючи їх на муляжі. В іншому випадку шахраї розшукували громадян, які під час війни були "остарбайтерами" у Німеччині і, переконуючи їх, що скоро євро перестануть обмінювати в Україні, пропонували свої послуги з швидкого обміну валюти. Заволодівши коштами потерпілих, вони зникли.

Таким чином, як свідчать наведені приклади, люди літнього віку володіють комплексом специфічних характеристик, які сприяють їх віктимізації стосовно окремих видів шахрайства. Але, згідно з одержаними нами даними, літні люди рідше, ніж

громадяни інших вікових груп, стають жертвами шахрайства загалом.

Наявність таких розбіжностей можна пояснити, проаналізувавши особливості способу життя цієї категорії населення. Як правило, досягнення людиною похилого віку зменшує її комунікативну активність, задіяність у майнових, трудових відносинах. Окрім того, матеріальне становище літніх людей є сьогодні значно гіршим, порівняно з більш молодими. Так, за даними соціологічних досліджень, іноді обмежували себе у продуктах харчування 80% людей похилого віку і лише 30% наймолодшого населення [4, с. 71]. Зазначені обставини заважають літнім людям інтенсивно і "безболісно" витратити свої досить обмежені кошти, що в поєднанні з властивою більшості з них правовою дисциплінованістю, обумовлює їх більшу обережність, меншу ризикованість і знижену активність у грошово-майнових відносинах. Це, в свою чергу, істотно зменшує ймовірність для літніх людей постраждати від шахрайства. Такий висновок підтверджується також дослідженнями інших вчених. Зокрема, на думку Х. Курі, інтенсивність віктимізації у різних вікових групах значною мірою залежить від ступеня активності їх представників, їх готовності піти на ризик [14, с. 121].

Підсумовуючи аналіз вікових особливостей жертв шахрайства, слід зауважити, що навіть розглядаючи вікову соціально-демографічну групу в єдності її конкретно-вікових, хронологічних показників (кількісно-хронологічна своєрідність групи) із притаманними цій групі у даному суспільстві соціальними ролями (якісною своєрідністю групи), необхідно брати до уваги і можливу високу соціальну неоднорідність всередині групи [15, с. 62]. Отже, не дивлячись на те, що кожній із досліджених нами вікових груп жертв властиві певні загальні риси «портрету», поведінки і способу життя її представників, можливими є значні внутрішньогрупові варіації. Тому при оцінці віктимологічних особливостей осіб різного віку, не можна, на нашу думку, обмежуватися лише хронологічним віковими ознаками, інакше існує ймовірність недостовірних висновків.

Література:

1. Тихонова Н.Е. Факторы социальной стратификации в условиях перехода к рыночной экономики. – М.: РОССПЭН, 1999. – 318 с.
2. Иконникова С.Н. Молодежь. Социологический и социально-психологический анализ. – Л.: Изд-во Ленинградского у-та, 1974. – 166 с.
3. Шпак Л.Л. Социология повседневной жизни: Учеб. пособие. – Кемерово: Кемеровский гос. ун-т, 2001. – 377 с.
4. Злобіна О., Тихонович В. Суспільна криза і життєві стратегії особистості. – К.: Стилос, 2001. – 238 с.
5. Білоусова З.Г. Поняття "жертви" та деякі аспекти віктимології // Формування, збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління як обов'язковий компонент системи національної освіти: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. з валеології, 22-24 жовтня 1996 р., м. Дніпропетровськ. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1997. – С. 181-187.
6. Уэда К. Преступность и криминология в современной Японии: Пер. с яп. – М.: Прогресс, 1989. – 253 с.
7. Ривман Д.В., Устинов В.С. Виктимология. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2000. – 332 с.
8. Кримінальна справа № 1-472 // Архів місцевого суду Солом'янського (Жовтневого) р-ну м. Києва за 1998 р.
9. Соціальне оточення та самопочуття підлітків: Інформаційні матеріали за результатами соціологічного дослідження. / О. Артюх, О. Петрунько, О. Яременко. – Вип. 1. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. – 52 с.
10. Юнацкевич П.И., Кулганов В.А. Психология обмана. Учебное пособие для честного человека. – СПб.: Фолио-Плюс, 2000. – 320 с.
11. Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 р. № 12 із змінами, внесеними постановами Пленуму ВСУ від 04.06.1993 р. № 3, від 13.01.1995 р. № 3, від 03.12.1997 р. № 12 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2004. – № 12: Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 108-124.
12. Кримінальна справа № 1-298 // Архів місцевого суду Дарницького р-ну м. Києва за 1999 р.
13. Кримінальна справа № 1-776 // Архів місцевого суду Дарницького р-ну м. Києва за 1997 р.
14. Кури Х. Исследование проблем виктимизации в Германии // Криминологические исследования в мире. – М.: Изд. фирма "Манускрипт", 1995. – С. 117-128.
15. Молевич Е.Ф. К анализу сущности и форм социальной старости // Социологические исследования. – 2001. – №4. – С. 61-64.